

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЯК ДУХОВНИЙ ФУНДАМЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

У статті на основі встановлення різниці між індивідуальним та колективним типами соціальної організації визначається відмінність ціннісних структур свідомості української та російської етнічних спільнот. Прагнення свободи і збереження гідності, притаманні українському національному менталітету, визначають необхідність творення унікальної моделі державності, спрямованої на захист та підтримку національних духовних цінностей.

Ключові слова: індивідуальність, колективність, ціннісна свідомість, держава, менталітет, гідність, свобода, захист.

Доманская Елена Анатольевна, кандидат культурологии, доцент, докторант Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова

Формирование национального культурного пространства как духовный фундамент украинской государственности

В статье на основе установления разницы между индивидуальным и коллективным типами социальной организации определяется отличие ценностных структур сознания украинской и российской этнической общности. Стремление к свободе и сохранению достоинства, свойственные украинскому национальному менталитету, определяют необходимость создания уникальной модели государственности, направленной на защиту и поддержание национальных духовных ценностей.

Ключевые слова: индивидуальность, коллективность, ценностное сознание, государство, менталитет, достоинство, свобода, защита.

Domanska Olena, PhD in Cultural studies, associate professor, Doctoral-candidate of M. Dragomanov National Pedagogic University

The formation of national cultural space as the spiritual foundation of Ukrainian statehood

In the article on the basis of establishment of difference between the individual and collective types of social organization the difference of the valued structures of consciousness of Ukrainian and Russian ethnic community is determined. Aspiring to freedom and maintenance dignities, incident to Ukrainian national mentality, are determined by the necessity of creation of unique model of the state system, directed on defence and maintenance of national spiritual values.

The aim of this paper is to establish a connection of concepts the Ukrainian state system and spiritual maintenance of the Ukrainian state system and also determination of its basic content. It is based on vision of the Ukrainian state system historically asserting itself or in the river-bed of fight for independence or in accordance with principles of soviet state building. Basis of analysis is formed by basic ideas about the construction of the state system in positions of prominent representatives of national culture and socio-political idea.

It is investigated the distinction of structures of the valued consciousness of representatives Ukrainian and Russian ethnic associations. There are different principles of organization of the national state system. Principles of free development, incident to Ukrainians appeared incompatible with principles of collective organization of activity of Russian community. The spirit of Ukrainian nation in the basis saves the elements of heathen and romantic perception of the world. Principles of free intercourse and autonomy are in organization of economic activity, cheerful creation on the basis of justice and respect to personality make spiritual foundation of the Ukrainian state system. These principles need defence. It is therefore necessary to find unique form of the state system, called to protect and develop national spiritual values.

It is marked a general list of the valued concepts and categories which can make foundation of construction of spiritual foundation of the Ukrainian state system and the theoretical terms of their achievement are formulated. So Ukrainian legislators may find the information contained in this article useful for developing a new strategy of construction and development of the Ukrainian state system in modern terms.

Key words: individuality, collectivity, valued consciousness, state, mentality, dignity, freedom, defence.

Розбудова національного культурного простору є універсальним і самовідновлюваним засобом і метою діяльності суспільства. Як спосіб практичної діяльності предмет (екстенціональний денотат) поняття "національний культурний простір" вимагає власного збереження та постійного догляду (що й є одним із основних значень поняття "культура"), як спосіб теоретичної діяльності він вимагає осмислення матеріальних та духовних засад його організації. Справа у тому, що людина (і країна) не розбудовують свій культурний простір, вони розбудовують себе у ньому і розширюють або звужують його межі. При цьому виявляється, що матеріальні обсяги простору, який підпадає під дію певного "культурного впливу", не мають прямої пропорційної відповідності. Наприклад, держава Ватикан має незрівнянно більший обсяг культурного простору у світі, ніж обсяг простору її матеріального розташування, який теж є предметом її духовно-культурного та матеріально-практичного опікування. Беручи до уваги цю аналогію, можна вважати, що очевидними зовнішніми суспільними цілями є осмислення та врахування перспектив адаптації та інтеграції країни у світовий культурний простір з урахуванням тенденцій розвитку світової політики і міжнародних відносин, стратегічних цілей національного розвит-

ку та, врешті-решт, розуміння ролі та місця України в європейській і світовій спільноті народів, об'єднаних єдиними гуманістичними цілями і цінностями. Однак зовнішня мета є способом маніфестації внутрішніх цінностей та мотивів діяльності суспільства як національної цілісності. У зв'язку із зазначеним особливою актуальністю набуває розгляд проблеми співвідношення понять державність як спосіб опікування денотатом культурного простору і духовні засади самої державності як поняття, підпорядкованого загальним цілям та суті ідеї національного культурного простору в цілому.

У контексті зазначеного виникає і потребує послідовного розгляду проблема розуміння, теоретичного дослідження і обґрунтування, а також переконливого поширення ціннісного змісту і смислу однієї з найважливіших складових формування національного культурного простору, яким є духовний фундамент української державності. Справа у тому, що ця, здавалося б суто ідеологічна складова соціокультурного розвитку українського суспільства, дуже мало досліджувалась і розглядалась з позицій її самобутної сутності, цілей та умов втілення, з позицій теоретичного обґрунтування і унікальності ціннісних смислів, що закладені у ній, як то ідеї українства так і похідної від неї ідеї української державності. Натомість переважною формою існування останньої були дві іпостасі – формування, осмислення та відстоювання ціннісних смислів української культури як такої що формується і зростає у протистоянні з агресивно загарбницькими втручаннями у її розвиток та асиміляційними впливами інших етнічних та національних культур, або ж такої, що розвивається у річищі традиційних радянських схем, у кращому випадку розбавлених елементами концептуальних побудов західних теоретиків права, демократії та державного будівництва. Внаслідок цього ціннісно-духовна складова (або фундамент) української державності переважно були обтяжені гальмівними і неприйнятними, як змертвіла чужа оболонка, конструкціями західної державно-правової думки. Останні хоча й виростили на ґрунті демократичних традицій, не могли насправді, навіть за умови великого прагнення, беззастережно застосовуватись у справі розбудови державності в українських реаліях, оскільки були вже формально, тобто у вже застиглих та відпрацьованих формах використані у відповідних історичних умовах відповідними історичними силами. Отже, підступний комплекс вторинності мислення і діяльності, що з певних часів переслідував українську суспільну історію, і тут давався знаки спокусами більш "дешевого" використання вже відпрацьованих форм державності та владних і організаційних соціальних інституцій. На противагу такому стану речей вихідною у статті є позиція, що шлях повторного використання напрацьованих в іншій соціальній системі і типі культури форм соціального устрою, організації та управління з самого початку є хибним, якщо переносити його на ґрунт іншої культури механічно і необґрунтовано. Здається, така практика завжди існувала і завжди заперечувалась в силу певних історичних обставин, які зараз і потрібно нарешті змінити. На нашу думку, першим кроком на шляху її зміни є визнання того, що єдино можливим способом запозичення є використання певної ідеї (а не схеми), до сприйняття якої, тим більше до втілення, суспільство має бути готовим. Поняття "готовності суспільства" слід розуміти не тільки як кількісну оцінку показників його розвитку будь-яким авторитетним зовнішнім чи внутрішнім спостерігачем. Тільки те суспільство, яке спроможне організувати і втілити ефективні принципи та ідеї власної самоорганізації, забезпечити їх відтворення і розвиток, а також здатне йти шляхом самовдосконалення та плідної, незаангажованої та послідовної самокритики, демонструє ознаки готовності до створення, розбудови та збереження власного культурного простору та державності, що виростає на цих теренах. З урахуванням зазначених застережень можна розуміти смисл доленосних для українського суспільства подій Революції гідності 2013-2014 років, а також розглядати науковий доробок у сфері осмислення засад української державності та ціннісних смислів, що рухають її розбудовою.

Питанням розбудови української державності з позицій забезпечення її політико-правової основи та конституційних засад присвячено значну кількість досліджень. У цьому контексті проблема, означена вище, виявляє себе, на нашу думку, в ситуації багатолітнього панування "комплексу кастрації" відносно результатів наукового пошуку, зокрема у царині соціогуманітарного знання. Адже традиційно в цій сфері визначальною була позиція, яка задавалася партійними і бюрократичними структурами на всіх рівнях суспільної організації, які ця партійно-бюрократична структура власне і пронизувала, а потім успішно адаптувалася та вбудувалася у нове суспільство. Найбільш переконливим аргументом на користь цієї позиції є кричуща невідповідність розлогих теоретичних викладок та практичних рекомендацій щодо принципів розбудови та перспектив розвитку української держави, що їх навіювала майже двадцять років незалежності українська юридична наука та інституції державного будівництва і результати цієї розбудови, що завели українське суспільство у легітимний та демократичний спосіб "по-українськи" у глухий кут корупції, зловживань і цинічного обману суспільства і стали причиною двох соціальних революцій. Саме тому важливим проміжним висновком з вище зазначеного є те, що практично весь творчий науковий доробок у сфері державотворення, державного управління та розбудови засад конституційно-правової держави не може бути без застережень використаний для розуміння істинної сутності та духовного смислу засад української національної державності: адже у цій сфері як найбільш важливій для подальшого культурного розвитку країни і найбільш вразливій для спроб отруєння масової та особистісної свідомості не було випрацьовано надійного запобіжника у вигляді власної духовної опори, зокрема не було внесено ідейно-концептуальної ясності щодо історичних засад організації та розбудови української державності. Тому розвідки у сфері розбудови державності були

радше повторюванням усереднених "європейських" кліше, у яких насправді панував дух застарілого ідеологічного навіювання штампів про єдність буття українського суспільства і суспільної свідомості та визнання критеріям розвитку суспільства його можливості створити умови для всебічного та гармонійного розвитку людини, реалізації її сутнісних сил та духовних потенцій [1].

Теоретична спадщина, у якій осмислюється глибинна сутність українського типу державності в процесі її історичної трансформації та в контексті динаміки світового соціополітичного розвитку, представлена у поглядах М.Костомарова (федеративна одиниця в складі Російської імперії, в якій забезпечено вільний розвиток української мови та мов народів, що населяють територію України); М.Драгоманова (українська громада у складі спілки світових самоврядних громад); Т.Зінківського та С. Рудницького (органічне поєднання українського націоналізму з світовим космополітизмом); М. Грушевського (невід'ємне право українців на своїй території будувати демократичну державу, розвивати власні мову і культуру); О.Потебні (принципи рівності та взаємоповаги як умова співіснування різних національностей і держав світу); І.Франка (українська мова і культура та їх свідомий цілеспрямований розвиток як засіб побудови національної соціалістичної держави); Д.Донцова (формування "людини нового духу", яка знищила у собі "рабське серце" і "рабський мозок" та піднесення радикальної ідеї "кастового націоналізму"); М.Міхновського (незалежна українська національна держава на основі вільного особистісного розвитку її громадян); В.Вернадського (автономізм – вільний розвиток української культури як умова забезпечення російських інтересів); Д.Чижевського (романтичний, на відміну від раціонального, погляд на націю та національність як на духовне інобуття народу); В.Винниченка (колектократія як поєднання еволюційного та революційного шляхів переходу до соціалізму, в якому він вбачав майбутнє української державності). Водночас іноді суперечливі та різновекторні але завжди глибокі та оригінальні роздуми духовних лідерів нації насправді не ставали методологічною основою для розробки національної моделі державницького зростання. Наприклад, сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського було розглянуто в дисертаційному дослідженні М.Гордієнко (1999 р.). Основні позиції мислителя, що випливають з аналізу його поглядів, дійсно заслуговують на увагу як такі, що містять зерно духовного виміру історичних форм руху української державності – сила, воля, боротьба, влада, заснована на власності народу на землю, розумність та моральність її засад – саме такі цінності, не зважаючи на їх очевидність і удавану простоту, прагнули б бачити мотивом діяльності законотворювача широкі верстви українського суспільства [2]. Водночас відновлення і актуалізація цих ідей, що власне і має бути показником дієвості самого дослідження, аж ніяк не дали поштовх широкому обговоренню та верифікації цієї спадщини. Самобутній та глибокий політичний мислитель висував оригінальну і органічну для вітчизняного історичного шляху концепцію "хліборобсько-класократичного" національного державотворення. Потужний соціальний та культуротворчий потенціал її певною мірою може вважатися домірним провідним смислом давньоісторичного духовного фундаменту української державності. На жаль, в європейській реторті бурхливих історичних реакцій першої чверті ХХ століття український інгредієнт був розчинений у взаємодії більш вагомим ціннісно-політичних та ідеологічних компонентів.

У межах зазначеного методологічного коридору значна кількість дослідників вбачала можливим приділяти увагу безпосередньо проблемам етнонаціонального розвитку в контексті українського державотворення, що набули актуальності після проголошення незалежності. Зокрема вагомий внесок у цю справу зробили В. Князев, А. Леонова, В. Луговий, С. Марасюк, Н. Нижник, В. Скуратівський, Л. Шкляр та ін. Розв'язанню проблем, що стосуються гармонізації міжетнічних відносин у суспільстві, реалізації політики культурного плюралізму присвятили свої праці українські вчені О. Антонюк, В. Євтух, О. Майборода, М. Обушний, М. Шульга. Однак у працях, присвячених проблемам становлення державної політики у різних сферах суспільної розбудови, переважно вихідною є позиція розгляду українського суспільства як поліетнічного і майже зовсім відсутня позиція розуміння України як моноетнічної держави, хоча український дослідник М.Дністрянський відніс Україну до моноетнічних держав [3]. Ця позиція є особливо доречною у річці пропонованого розгляду, оскільки йдеться саме про історичний процес формування моноетнічності на основі усвідомлення та активного впровадження об'єднаного фундаменту духовних цінностей саме в процесі формування національної спільноти. Адже визначальну роль цінностей завжди визнавали і підкреслювали дослідники, хоча саме дослідження процесів їх втілення становило значну методологічну проблему [4]. Можливо, справа тут ще й у тому, що у зв'язку з домінуванням нівелюючого "російсько-радянського" підходу у розгляді проблем становлення державності, суто український його вимір взагалі не міг бути акцентований та досліджений. Разом з тим іноді культурно-історичний та соціально-правовий аспект становлення української державності потрапляв у коло інтересів українських дослідників. Важливу думку на користь аргументації, викладеної далі авторської позиції щодо кардинально різних духовних основ проукраїнської та проросійської державності, висловлює Д. Сворах. Дослідник піднімає проблему історичного викривлення співвідношення та принципів державотворення у двох народів – російського і українського. В цьому зв'язку він вказує на практику "перетягування" у свій бік російською стороною тих явищ історичного розвитку, що свідчили про самобутність і глибоку духовну основу українського шляху державності, а також відзначає принципову відмінність, що являють собою системи соціальної та економічної організації життя двох народів. Зокрема, йдеться про відмінності соціальної самоорганізації (територіальна громада та територіальна громада), що зумовили і відмінності подальшої історії формування державного і правового устрою Ки-

ївської Русі та Московської держави. Йдеться про те, що самоорганізація давніх слов'ян південних та південно-східних земель обумовила об'єктивну незалежність сім'ї, індивіда у межах колективу [5]. Звернемо увагу на суттєву характеристику культурного простору, що присутня у даному принциповому розрізненні типу суспільної організації соціокультурного та економічного життя громади (української) і общини (російської), з якої випливає предмет і ціль подальшого розгляду. Якщо з метою загострення думки та виділення її ціннісного потенціалу сконцентровано висловити цю різницю, то йдеться про історичну здатність побудувати соціокультурне середовище на основі принципу вільного і автономного розвитку спільноти і відмінного від нього принципу колективної організації діяльності. З останнього випливали (а може зумовлювались ним) ще два принципи, що мали рокові для історії двох народів наслідки, а саме – принцип індивідуальної і колективної цінності. Забезпечувала існування останньої у свідомості представників російського етносу досить агресивна онтологічна сутність жорсткої державної ієрархічної централізації як стрижня підтримання колективності. Ціннісну структуру цієї свідомості доповнював принцип колективної відповідальності (що насправді є формою досить цікавого феномену колективної жертвовної безвідповідальності). Втілення цих різних принципів визначає і відмінності ціннісної свідомості. А з останніх випливають і відмінності національної психології і тип реагування на зовнішні подразники і можливості управління або саморегуляції. Власне всі перелічені напрямки розгляду, що можуть скласти предмет окремого дослідження, визначаються типом самоорганізації колективного життя в основі якого лежить або індивідуально-автономний або колективно-ієрархічний спосіб його організації. Ідея підпорядкованості індивідуального життя колективному, на верхівці якого врешті-решт утверджується незаперечний авторитет держави у протиставленні його індивідуально-автономному, і становить розвій українського та російського типу державності в його духовно-історичних витках.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що духовну сутність української нації виявилось неможливим звести до ідеологічної схоластики діалектичного та історичного матеріалізму і її зловісного породження – соціокомуністичного табору за дротом російської державності. Але це і не раціоналізована модель західної поміркованої ощадливості, в матриці якої викривлене розуміння миру і спокою для безперешкодного розвитку та приросту капіталу переважають моральні збитки та незручності, які історично уособлює факт, зокрема, Мюнхенського зговору. Дух української нації – не теологічна напруга інтелектуальних сил середньовічної католицької церкви у купі з цезаропапськими державними формотвореннями, а не бліда копія мракобісного союзу темних глибин православного патріархату з моторошно московською великодержавністю. Дух української нації – це світлий і навіть архаїчний романтизм, якому чужі глибини раціонального філософського аналізу та релігійного екстазу, а близькі життєрадісні діїства язичницьких обрядів і радощі вільного спілкування з природою та вільними, повними гідності та гармонійними у світогляді та поведінці соплеменниками. Тому романтизм і архаїчна відкритість українця світу природи та доброзичливому (як йому на початку його історії здавалось) світу іншої людини постійно мають захищати себе як серцевина національної духовності. Культурний національний простір – це той простір де реально підтримуються всіма членами спільноти і діють такі "слабкі" духовні українські цінності як братерська любов, щирість і взаємоповага. Тому й духовна сутність української державності є абсолютно унікальною як і форма, яка має цю сутність захищати. Держава має боротися з небезпекою для українця і цілої нації – а про цю біду свідчить вся історія України – бути обдуреним і використаним, поневоленим і сплюндрованим. Нажаль, у цій ситуації внутрішні небезпеки часто переважають зовнішні. Тому, варто, на наш погляд, визначитись щодо способів захисту національного культурного простору і духовних цінностей. І вибір у цьому випадку дуже простий: або роззброїтись і обрати для себе протекторат тієї держави, що здається "хитрим" українцям жорстокою, сильною і непереможною. Здається, цей історичний відрізок шляху вже пройдено, хоча елементи такої позиції вбачаються у досить ірраціональному прагненні в лави ЄС та НАТО. Або ж визначити на рівні державної доктрини і Конституції України право і обов'язок кожного українця, який визнає себе таким, захищати її незалежність всіма доступними засобами. Щодо духовної сутності цінностей, що несе у собі як послання українська нація і захищає держава, то вони (оскільки розум людини прагне до стислості, ясності і завершеності) – у створенні дієвої моделі (або, якщо завгодно, життєвої), якої ще не було в історії – країни щирих, вільних і насправді вже не боязких, а тому щасливих людей. Зрозуміло, що наступним (вирішальним і постійно відновлюваним) кроком у втіленні цього плану має бути – і це теж завдання держави, яка будується – охорона, підтримка і внесення у свідомість кожного члена української спільноти цього знання – як найвищої і сакральної цінності, як це і було завжди від первісного племені до сучасної нації.

Література

1. Бліхар В.С. Вплив цінностей на формування особистості в контексті філософсько-правових інтенцій / Бліхар В.С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/571-filosofiya/15212-2011-01-21-11-56-14.html>.
2. Гордієнко М. Г Сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка / Гордієнко М. Г – К., 1999. – 20 с.
3. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: Монографія / М.С.Дністрянський. – Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 460 с.

4. Сворак Д. Соціокультурні чинники формування Києворуської та Московської держав / Сворак Д. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/250-istoriuprava/14999-2011-01-21-04-07-24.html>.
5. Тацій В.Я. Конституційно правові засади становлення української державності: Монографія / Тацій В.Я., Тодика Ю.М. – Х. : Право, 2003. – 328 с.

References

1. Blikhar, V. S. Influence of values on formation of personal in the context of philosophical and legislative intentions. Retrieved from <http://radnuk.info/statti/571-filosofiya/15212-2011-01-21-11-56-14.html> [in Ukrainian].
2. Gordienko, M. G. (1999). Sense and main fundaments of V. Lupunsky's conception of Ukrainian state. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Taras Shevchenko university of Kyiv [in Ukrainian].
3. Dnistriansky, M. S. (2006). Ethnopolitical geography of Ukraine: problems of theory, methodology and practices. Lviv: Litopus, Publishing house LNU after I. Franko [in Ukrainian].
4. Svorak, D. Socio-cultural factors of forming of Kyiv Russ and Moscow states. Retrieved from: <http://radnuk.info/statti/250-istoriuprava/14999-2011-01-21-04-07-24.html> [in Ukrainian].
5. Tacia, V. Ya., Toduka, J. M. (2003). Constitutional legislative fundaments of formation of Ukrainian state. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

УДК 168.522:342.1

Копієвська Ольга Рафаїлівна
кандидат педагогічних наук, професор,
професор Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
okopievska@mail.ru

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ЯК КОМПОНЕНТА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті аналізується соціокультурна ситуація у країні, осмислюються культурні трансформації, актуалізується питання переосмислення механізмів взаємодії держави з різними суб'єктами культурного життя. Особливу увагу приділено до теоретичного розуміння поняття "культурний капітал", розкривається змістовна сутність його складових – людського та соціального капіталу, визначається їх роль і значення у вітчизняному культурному капіталі.

Ключові слова: культура, держава, культурні трансформації, соціокультурна ситуація, культурна функція, культурний капітал.

Копієвская Ольга Рафаиловна, кандидат педагогических наук, профессор, профессор Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Культурный капитал как компонент современного государства

В статье анализируется социокультурная ситуация в стране, осмысливаются культурные трансформации, актуализируется вопрос переосмысления механизмов взаимодействия государства с различными субъектами культурной жизни. Особое внимание приковано к теоретическому пониманию понятия "культурный капитал", раскрывается содержательная сущность его составляющих – человеческого и социального капитала, определяется их роль и значение в отечественном культурном капитале.

Ключевые слова: культура, государство, культурные трансформации, социокультурная ситуация, культурная функция, культурный капитал.

Kopiyevska Olha, PhD in Pedagogics, professor, National academy of Managerial Staff of Culture and Arts The cultural capital as a component of modern state

The article analyzes the social and cultural situation in the country, conceptualizes cultural transformation. It also actualizes question of rethinking the mechanisms of interaction of the state with various actors of cultural life. Special attention is focused on the theoretical understanding of the concept of "cultural capital". The author reveals the essence of the content of its components, namely human and social capital, defines their role and importance in the national cultural capital.

Key words: culture, government, cultural transformation, social and cultural situation, the cultural function of cultural capital.

Євроінтеграційні процеси в Україні, перехід до нової інноваційної, динамічної, орієнтованої на знання моделі розвитку відбувається в надзвичайно складний, драматичний період вітчизняної історії і зумовлюється втратою частини території, збройним конфліктом на Сході, відкритим протистоянням експансіоністській політиці сусідньої держави під егідою концепції "руського міра" і прагненням її реалізації на теренах нашої країни.

Зміни, що відбуваються в соціокультурній ситуації, висунули на перший план досліджень проблему аналізу процесів і механізмів культурних трансформацій. Йдеться, з одного боку, про осмислення фундаментального ціннісного зсуву, який відбувся у суспільній та індивідуальній свідомості українців за останнє десятиліття, а з іншого – про глобальну тенденцію посилення ролі культурного капіталу як базового регулятора людської діяльності, "мотивуючої" сили соціальних змін. "Культура, –